

ב"ה, יום ראשון ג' מנחם-אב תשע"ח.

ידיד יקר, אח לדעה

שלום וברכה!

ביום שישי, ערב שבת קודש, ראש חודש מנחם-אב נדפסה בעתון "המודיע" סקירה מקיפה שכתבתי לרגל המהדורה החדשה של שו"ת "צמח צדק" חלק אורח חיים שיצאה לאור ע"י "קה"ת" בשני כרכים.

המאמר מצורף בזה לעיונך.

בברכה

הרב טוביה בלוי

אור חדש: שו"ת "צמח צדק" חלק אורח חיים (ב' כרכים)

הרב טוביה בלוי

דורשי רשומות המליצו את הכתוב: "ויקראו סופרי המלך בחדש הראשון – בשלשה עשר יום בו" על שנים מ"סופרי המלך", סופריו של מלכו של עולם. השנים הם: רבי יוסף קארו, בעל ה"בית יוסף" והשולחן ערוך, ורבי מנחם מענדל מליובאוויטש, בעל ה"צמח צדק". שניהם היו "סופרים" למלכו של עולם בכתביהם הרבים בכל חלקי התורה, ושניהם נקראו לעולם ביום י"ג לחדש ניסן ("ויקראו... בחדש הראשון, בשלשה עשר יום בו"). בעל ה"בית יוסף" נסתלק ביום י"ג ניסן בשנת ה'של"ה ובעל ה"צמח צדק" נסתלק ביום י"ג ניסן בשנת ה'תרכ"ו.

מסורת חסידים אף מספרת כי בעצם יום הסתלקות ה"צמח צדק", בשעות האחרונות לחייו בעלמא הדין, שוחח אדמו"ר ה"צמח צדק" רבות אודות ה"בית יוסף" שהצליח לחבר ספרים כה רבים, שבני ישראל הולכים לאורם עד היום הזה, כגון: השלחן-ערוך, "בית יוסף" על הטורים, "כסף משנה" על הרמב"ם, אבקת רוכל, מגיד מישרים, ועוד.

כ"ק אדמו"ר בעל ה"צמח צדק" כתב במשך ימי חייו **ששים אלף גליונות-דפוס**, חידושי תורה בנגלה ובנסתר, תשובות הלכתיות, מאמרי חסידות וכו', אלא שבשריפות שפרצו בעיירה ליובאוויטש עלו כמה תיבות מכתבי ידו באש.

כתיבתו החלה, כפי שסיפר כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע, עוד בהיותו בגיל עשר. כבר אז היה לו מועד יום יומי קבוע בן שלש שעות לכתיבות שונות. דרך כתיבתו אז היתה כשל אדם מבוגר, בכתב ברור ובמהירות.

כידוע התחנך אדמו"ר בעל ה"צמח צדק" מילדותו ע"י זקנו הגדול כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, בעל התניא והשולחן ערוך, ובביתו. בשנת תקס"א – בהיותו פחות מבן 12 שנה – החל לרשום את חידושי התורה ששמע מסבו, בנגלה ובנסתר, בתוספת ביאורים משלו. באחד מספריו ("דרך אמונה"), שנדפס שנים רבות לאחר הסתלקותו, מצוי "מאמר" רב כמות ורב תוכן ("הוא כלול מנגלה, קבלה וחסידות" – לפי הגדרת כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש), בשם "עדות", ומאמר זה נכתב ע"י הצ"צ בשנת תקס"ב, עוד לפני גיל בר-מצוה.

בכתיבת תשובות הלכתיות לשואלים החל עוד בשנת תקס"ו (בהיותו בגיל 17 שנה) לפי הוראת ובהדרכת אדמו"ר הזקן.

מתוך ספריו בתורת החסידות יש לציין את 40 (!) כרכי "אור התורה", לפי סדר פרשיות התורה, "דרך מצוותיך" – טעמי המצוות, "דרך אמונה" – ספר החקירה, "יהל אור" על ספר תהלים, ביאורי הזהר, הערותיו על מאמרי זקנו שנדפסו בתוך "לקוטי תורה", ועוד.

הספרים שיצאו לאור ע"י הוצאת קה"ת, הוצאת הספרים המרכזית של חב"ד, מעוטרים במפתחות, הערות ומראי מקומות – בחלקם של כ"ק אדמו"ר זי"ע מליובאוויטש.

מפליא הדבר כיצד מסוגל היה מי שהיה מנהיג לשש מאות אלף חסידים, מורה דרכם בכל פרט ופרט, וגדול העוסקים לטובת הכלל, בדור לחוץ ונרדף – להיות כה פורה בכתביה. אכן, זה כוחה של "נשמה כללית"!

מבין ספריו מפורסמת ביותר סדרת ספריו ההלכתיים בשם "צמח צדק".

בספרים בשם "צמח צדק" נכללים מספר כרכים, שנדפסו בזמנים ומקומות שונים, הדנים בשטחים מתחום ה"נגלה" שבתורה, כגון: תשובות הלכתיות לשאלות, לפי סדר ארבעת חלקי השלחן-ערוך (בסך הכל נדפסו למעלה מאלף תשובות, מהן ארוכות מאד), חידושים על הש"ס, פסקי-דינים (בירורים וסיכומים של הלכות), ועוד.

השם "צמח צדק" ניתן ע"י בניו הקדושים (לספר הראשון מסדרת ספריו ההלכתיים: שו"ת לשו"ע אבן העזר חלק א', שנדפס בשנת תרל"א – חמש שנים לאחר הסתלקותו – והוא הספר הראשון שלו שראה בכלל את אור הדפוס) על יסוד העובדה שהגימטריא של שמו הפרטי הראשון "מנחם" הוא: "צמח" והגימטריא של שמו הפרטי השני "מענדל" – הוא "צדק".

זו, אגב, הסיבה העיקרית לכך שכ"ק אדמו"ר זי"ע הקפיד שיכתבו את שמו הק' "מענדל" עם האות ע', שהרי כ"ק אדמו"ר זי"ע נקרא על שם סבו הגדול – כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כפי שכתב בכתב-יד-קדשו: "מענדל צריך להיות דוקא בעיין, שהרי הוא על-שם הצמח-צדק" ("ימי מלך" כרך א' עמוד 105-106), ורק כאשר המלה "מענדל" כתובה עם האות ע' היא עולה בגימטריא "צדק".

סדרת "צמח צדק" יצאה לאור לראשונה בוילנא בשנים תרל"א-תרמ"ד (בשנת תרמ"ד נדפס השו"ת על "אורח חיים") ומאז לא הודפסה שוב ונעשתה ליקר המציאות עד אשר יצאה לאור שנית בשנים תש"ה-תש"ו על-ידי כ"ק אדמו"ר זי"ע, שבחיים חיותו של כ"ק חותנו אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע הועמד על-ידו בראש הוצאת הספרים "קה"ת".

מהדורה זו, השניה, שנערכה ע"י כ"ק אדמו"ר זי"ע כללה הוספת תשובות וחידושים רבים של ה"צמח צדק" שהיו מצויים בכתבי יד, "מפתחות", הערות קצרות מכ"ק אדמו"ר זי"ע, ראשי פרקים מתולדות ה"צמח צדק", ועוד.

בשנת תש"ח, לפני שבעים שנה בדיוק, פורסם בעתון האגודאי היומי "היומן" מאמר מאלף מאת הגאון החסיד רבי ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל, ראש ישיבת טשעבין, חבר מועצת גדולי התורה וחתנו של שר התורה הגאון מטשעבין זצ"ל, ובו סקר את

הוצאת סדרת "צמח צדק" שהוהדרה ע"י כ"ק אדמו"ר זי"ע עוד בחיים חיותו של חותנו כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע בעלמא דין.

להלן מספר קטעים מן המאמר האמור:

"...בירור בעמקות

...עבודה ענקית וחשובה למאד בהו"ל הוצאה שניה מספרי "שו"ת צמח צדק וחידושים אליבא דהלכתא על ש"ס משנה וגמ", אשר זה כמה נחשבו ליקרי המציאות והדרישה אחריהם בעולם התורני הייתה גדולה למאד. למותר יהיה לדבר על ערכם הגדול של הספרים הנודעים האלה בעולם ההלכה אחרי שכבר גדולי הדור ושל אחרי העריצוהו כפוסק הגדול. דרך לימודו של הצ"צ מיוחד בזה שאין מבוקשו לחדש חידושים או לפלפל חריף שיוכל להשאיר ספק אם הדבר אמת לאמיתו, והעיקר אצלו בירור הסוגיות של הגמ' בעמקות וכל הראשונים שעליה עד שמתבררת כל שאלה מאליה. ומסופר כי בעל האבני נזר זצ"ל הביע התפעלותו על תשובה אחת שבצ"צ בעניני נדה ומקואות (והיא בחיו"ד סי' ק"ב) שנכתבה בעיוהכ"פ, באמרו, אם רבן של רבבות בישראל הנושא אותם לזכרון לפניו יוכל בעיוהכ"פ לצמצם מחשבתו ולהשיב תשובה עמוקה בגופי תורה זה הוא באמת פלא.

כאמור אין בדעתי לדבר על חשיבות ספרי הצ"צ, אבל גם חידוש הביא לנו קה"ת בהוצאה זו, והוא בהוסיפו ג' ספרים חדשים על שבעת הכרכים שבהוצאה הראשונה שבשנת תרל"א-מ"ד והם: א) חלק חו"מ. ב) מילואים לשו"ת שבד' חלקי הש"ע. ג) לחידושים על הש"ס. נוסף לזה הערות הצ"צ בעצמו נעתקו מגכ"ק על גליון ספריו.

יד אומן מובהקת

"עבודה גדולה וחשובה למאד עשה בזה הרב הגאון רבי מנחם שניאורסאהן שליט"א, באספו אחת לאחת מכל הכת"י שביד כ"ק חותנו האדמו"ר שליט"א ושבספריית איוו"א בניו-יורק, מכתבים שבידו, וגם מהנדפס בשם הצ"צ במקומות מפוזרים בספרם של גדולי המחקרים. גם עשה אזנים לתורה בעשותו מפתחות לענינים הנאספים, מפתחות הענינים עפ"י א"ב, הערות ביבליוגרפיות, והגהה מדויקת להפליא. מכל דבר קטן וגדול ניכרת יד אומן מובהק. הציבור התורני הרחב מקוה כי יוסיף קה"ת בעבודתו הקדושה לשמחת לב כל דורשי תורת ה'".

עד כאן מן המאמר המאלף שהועתק במלואו בספר "ימי מלך", לחתני הרה"ג הרה"ח הרב מרדכי מנשה לאופר שליט"א, חלק ב' עמ' 747-751.

במשך השנים נדפסה הסדרה פעמים נוספות. כן נדפסו במאספים ובקבצים שונים תשובות נוספות וחידושים נוספים של ה"צמח צדק" אשר נכללו בהוצאה המחודשת של סדרת ספרי "צמח צדק" שנדפסה ע"י קה"ת בשנת תשנ"ד, בה גם נסדרו כל הספרים מחדש באותיות מרובעות.

ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה בהגלות נגלות אור חדש – מהדורה חדשה ומאירת עיניים של "שאלות ותשובות" "צמח צדק" אורח חיים", בשני כרכים הכוללים יחד צ"ט תשובות, המשתרעות על פני למעלה מאלף (!) עמודים.

ייחודה של המהדורה שלפנינו היא לכל לראש בכך שכל התשובות הוגהו מחדש בהגהה קפדנית ומדויקת מכתבי היד של התשובות על ידי הבקיאים במלאכת הקודש. כן נוספו מכתבי השואלים שתשובות ה"צמח צדק" מתייחסות אליהם.

בנוסף לכך נוספו במהדורה החדשה כותרות בראש כל תשובה, בתחלת כל ענין בתוך התשובה עצמה, וכן כותרות תמציתיות בצד הגליון המסכמות את הנידון בכל קטע מן התשובה, כאשר הדבר מאפשר למעיין למקד את עיונו בדברי רבינו.

גולת הכותרת של המהדורה החדשה הן ללא ספק ההערות מאירות העיניים שבשולי התשובות, שנערכו בידי חבר תלמידי חכמים מופלגים שהשקיעו עמל וגייעה רבה בעיון רב בהבנת דברי רבינו שנכתבו בגאונות עצומה.

כל הפניה לגמרא, לפוסקים או לספרים אחרים פוענחה והדברים צוטטו בהערות האמורות במלואם כדי שיהיו דברי רבינו כשולחן הערוך לפני הלומד ללא צורך לפתוח בעצמו כל ספר.

לעתים לא די בציטוט המקור משום שהמעייין במקור לא יבין בנקל את כוונת רבינו כפי שלמד את דברי המקור באופן מסויים או לפי גירסא מסויימת, במקרים אלה נוסף גם ביאור בהערה לדברי רבינו. אף במקום שקיצר רבינו ורמז בקוצר מילין – הורחבה היריעה בהערות להבהיר את דברי רבינו באר היטב עד כי גם הלומד הרגיל יבין אל מה ירמזון דברי רבינו בתשובתו בגאונותו המופלאה.

כן הובאו בהערות סיכומים למהלכיו של רבינו למען ירוץ בהם הקורא.

רבים הם האחרונים שדנו בדברי רבינו בתשובותיו, ואף רבוה"ק נשיאי חב"ד שלאחריו נשאו ונתנו בדברי ה"צמח צדק", הפניות וציטוטים מאלה הובאו בהערות, ובהן שולבו, כמובן, גם הערותיו של כ"ק אדמו"ר זי"ע במהדורתו.

בין הנידונים הרבים בהם דן הצמח צדק בספר שלפנינו ניתן למצוא את הנושאים המעניינים דלהלן: עשיית רפואה סגולית לחולה בשבת (סימן לח), חיוב בדיקת חמץ במקום הנמכר לנכרי (סימן מז), אכילת קטניות בפסח בשעת הדחק (סימן נו), חובת כיסוי הראש באנשים (סימן סט), אכילה לפני התפלה לצורך רפואה (סימן עד), אם יש איסור "לא תתגודדו" בשינוי נוסח התפלה (סימן עט), אם מותר לדלג "על הנסים" כדי להספיק אמירת "קדושה" (סימן צה).

ידועה הערצתם של רבוה"ק גדולי ומאורי החסידות לתשובותיו של ה"צמח צדק" ולספריו ולא כאן המקום להאריך בכך. כמעט כל גדולי הפוסקים האחרונים מביאים את דבריו ומתפלפלים בהם.

מסופר ("כל הכתוב לחיים" עמ' קכב) על הרה"ק ה"דברי חיים" מצאנז זצ"ל שקודם שכתב תשובה אל ה"צמח צדק" התהלך הלך וחזור בחדרו כשהוא אחוז שרעפים. כשנשאל מדוע הוא כה נסער, הלא בכל יום הוא כותב תשובות רבות בקלות – השיב: כשקיבלתי את תשובת ה"צמח צדק" ראיתי שמלבד זאת שמהלך הדברים מיוסד בנגלה הוא מתאים גם לפי פנימיות הענינים, תורת הקבלה, לכן ברצוני שגם תשובתי אליו תהיה מתאימה על פי הקבלה...

ונכדו של ה"צמח צדק", כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, כתב באגרת קדשו (ח"א ע' תט): "ומובן אשר הענין גדול מאד, כי מהנכון הוא אשר כל רב מאנ"ש יהיה לו ספרי הצמח-צדק, וכמו-כן יושר גדול להפיץ בכלל ספרי הצמח-צדק, הן באנ"ש הן שלא באנ"ש, וכמו (כן) ששוי"ת חתם-סופר נמצא אצל כל-אחד ואחד וכמעט לא ימצא רב שלא יהיה אצלו חתם-סופר, ולמה לא יהי' כן בספרי הצמח-צדק".

הדפסת המהדורה אופשרה הודות לתרומתו של הנגיד החסידי הרה"ח רבי דוד פישר שליט"א ובזכות זה ניתן להשיג את שני הכרכים במחיר מוזל.

יש לצפות ולקוות להשלמת העבודה של הצוות המוכשר ונזכה בקרוב לראות כלולה בהדרה את כל סדרת שו"ת "צמח צדק" וחידושיו על הש"ס.

אין ספק שהמפעל הגדול האמור יזרז ויחיש את הגאולה השלמה בביאת המשיח בקרוב ממש!